

“Тасдиқ мекунам”

Ректори Муассисаи давлатии
таълимии Донишгоҳи давлатии
Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи
Рӯдакӣ н.и.п. дотсент

Сафарзода М.В.

« 03 » 2026 с.

ТАҚРИЗИ МУАССИСАИ ПЕШБАР

ба диссертатсияи Каримзода Муҳаммад Лалмуҳаммад дар мавзӯи “Ташаккул ва динамикаи тағйирёбии хусусиятҳои геоэкологии маҷрои болооби ҳавзаи дарёи Вахш дар шароити тағйирёбии иқлим ва афзоиши сарбории техногенӣ” барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD) - доктор аз рӯйи ихтисоси 6D091100-Геоэкология ва идоракунии истифодабарии табиат (6D091102-Геоэкология (соҳаи илмҳои география))

Мутобиқати мавзӯ ва муҳтавои диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ

Диссертатсияи Каримзода Муҳаммад Лалмуҳаммад ба бандҳои зерини шиносномаи ихтисосҳои Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси 6D091100-Геоэкология ва идоракунии истифодабарии табиат (6D091102-Геоэкология (соҳаи илмҳои география)) мутобиқат мекунад: 1.6. Бӯҳрони экологии глобалӣ ва минтақавӣ – тағйирёбии комплекси муҳити атроф мебошанд, ки боиси якбора бад шудани шароити зиндагӣ ва фаъолияти хоҷагидорӣ мегарданд. Оқибатҳои геоэкологии офатҳои табиӣ ва техногенӣ; 1.9. Баҳодиҳии ҳолат, тағйирот ва идоракунии ландшафтҳои муосир; 1.13. Динамика, механизм, омилҳо ва қонуниятҳои инкишофи равандҳои хатарноки табиӣ ва техникӣ-табиӣ, пешгӯии рушди онҳо, баҳодиҳии хатар ва хавфҳо, идоракунии хавфҳо, чораҳои пешгирикунанда оид ба қоҳиш додани оқибатҳои равандҳои фалокатовар, ҳифзи муҳандисии ҳудудҳо, биноҳо ва иншоот; 1.17. Баҳодиҳии геоэкологии ҳудудҳо. Усулҳои муосири харитасозии геоэкологӣ, системаҳои иттилоотӣ дар геоэкология. Коркарди асосҳои илмӣ ташхис ва назорати давлатии экологӣ мутобиқат мекунад.

Мубрами мавзӯи таҳқиқ

Тағйирёбии иқлим ва таъсироти техногенӣ ба муҳити табиӣ бузург буда, ба пайдоиши маҷмуи равандҳои муҳандисӣ–геоэкологӣ ба монанди эрозияи соҳилҳо, лойғуншавӣ, ҷарпайдошавӣ, зериобмонӣ, авҷгирии ҷараёнҳои ярҷӣ,

фурӯғалтии нишебиҳо, шусташавии ғрунтҳо, ҷараёнҳои селӣ ва тағйирёбии ландшафт мусоидат менамояд.

Дар минтақаи таҳқиқотӣ дар шароити тағйирёбии иқлим ва афзоиши сарбории техногенӣ барои зуҳури хавфҳои табиӣ, техногенӣ ва геоэкологӣ тамоми шароитҳо ба миён оварда шудаанд.

Бинобар сабаби гузаронидани таҳқиқоти ҳамачонибаи табиӣ оид ба динамикаи омилҳои геоэкологии минтақа дар шароити дигаргуншавии иқлим ва таъсири техногенӣ коркарди чораҳо оид ба коҳиш ва пешгуи хатарҳои табиӣ ва техногенӣ вазифаи актуалӣ ва аввалиндараҷа ба ҳисоб меравад.

Афзоиши сарбории техногенӣ боиси тағйироти ҷиддӣ: ландшафтҳои табиӣ, речаи гидрологӣ ва гидрогеологии ҳавзаи дарёҳо, тадриҷан аз даст додани ҳаҷми обанборҳо аз ҳисоби лойгуншавӣ, танзими ҷараёни мавсимии солони ва дарозмуддат ва инчунин коҳиш додани ҳаҷми маҳсулоти кишоварзӣ мегардад.

Мавзуи ташаккул ва динамикаи тағйирёбии хусусиятҳои геоэкологии маҷрои болооби ҳавзаи дарёи Вахш дар шароити тағйирёбии иқлим ва афзоиши сарбории техногенӣ, ки кори диссертатсионии мазкур онро пурра фаро гирифтааст, яке аз мавзӯҳои муҳим ба ҳисоб рафта, натиҷаҳои он метавонад дар ҳалли мушкилиҳои геоэкологии ҷойдошта саҳмгузор бошад.

Аз ин лиҳоз дар арзёбии ҳолати геоэкологии минтақа талаботи мақсаднок яъне омӯзиши муҳтасари хавфҳои табиӣ ва техногенӣ инчунин таснифи онҳо бо мақсади нигоҳ доштани инфрасохторҳо ва аҳоли аз хатарҳо мавҷуд мебошад. Ин ҳама аз актуалӣ будани таҳқиқотҳои гузаронидашуда шаҳодат медиҳад.

Дарачаи асосноккунии гузоришҳои илмӣ, хулосаю пешниҳод, ки дар диссертатсия оварда шудаанд

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳо ин аз истифода намудани усулҳои таҳқиқот аз қабилӣ таҳлили тирагии об ва ҳаҷми обовардҳои селии маҷрои болооби дарёи Вахш бо мақсади ҷорӣ намудани усули муосири пешгирии лойгуншавӣ асоснок карда шудааст.

Таҳияи харитаҳои муҳандисӣ-геологӣ ва геоэкологии маҷрои болооби ҳавзаи дарёи Вахш дар миқёсҳои гуногун имконияти таҳлили ҳолати кунунии фазои ҷуғрофӣ-геологии минтақа, омӯзиши мушкилоти геоэкологии ҷараёни болооби ҳавзаи дарёи Вахш ва муқовимати онҳо ба хавфҳои табиӣ ва геоэкологӣ ва таъсири ғаёлияти техногенӣ, гузаронидани маҷмуи таҳқиқотҳои муҳандисӣ-геологӣ бо истифода аз усулҳои муосир, муқаррар намудани шароити геоэкологии минтақа ҳангоми ғаёлияти техногенӣ, арзёбии ҳолати гидрологӣ ва хокҳои минтақа, муайян намудани

суръат, миқёс ва оқибати шусташавии соҳилҳои дарёҳои ҳавза, таҳияи чораҳои ҳифзкунандаи табиӣ доир ба беҳбуд бахшидан ба фазои табиӣ минтақа.

Инчунин, дараҷаи эътимодноӣ бо ҷопи мақолаҳо ва натиҷҳои ба даст омада асоснок карда шудаанд. Маводи фондии Вазорати энергетика ва захираҳои обӣ Тоҷикистон, Институти хокшиносии Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон ва Кумитаи ҳолатҳои фавқулода ва мудофияи граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин аз адабиётҳои ҷопшуда истифода карда шудаанд.

Натиҷаҳои илмӣ-амалӣ, ки аз маълумотҳои корҳои саҳроӣ ва таҷрибавӣ бар меоянд, таҳлил, хулосаҳо ва тавсияҳо бо усулҳои таҳлиلى, омории ва математикӣ асоснок ва дақиқ карда шуда, эътимоднокии натиҷаҳоро таъмин мекунанд.

Навгони илмӣ таҳқиқ ва саҳеҳии натиҷаҳои гирифташуда

Бори аввал ташаккул ва динамикаи омилҳои геоэкологии маҷрои болооби ҳавзаи дарёи Вахш дар шароити дигаргуншавии иқлим ва афзоиши сарбории техногенӣ ошкор карда шудаанд; бори аввал шароити геоэкологии минтақа ҳангоми фаъолияти техногенӣ, ҳолати гидрологӣ ва хокҳои минтақа, суръат, миқёс ва оқибати шусташавии соҳилҳои дарёҳои ҳавза арзёбӣ ва муқаррар карда шуданд; тасдиқ карда шуд, ки обанборҳо муҳити атрофро тағйир медиҳанд; тадбири созандаи геоэкологии тартибдодаи мо имкон медиҳад, ки обанбор аз таҳшониҳои обовард ҳифз гардида, ҳаҷми тахминии сатҳи он нигоҳ дошта шавад.

Аҳамияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия

Аҳамияти илмӣ натиҷаҳои таҳқиқот. Мавзӯи ташаккул ва динамикаи тағйирёбии хусусиятҳои геоэкологии маҷрои болооби ҳавзаи дарёи Вахш дар шароити тағйирёбии иқлим ва афзоиши сарбории техногенӣ, ки кори диссертатсионии мазкур онро пурра фаро гирифтааст, яке аз мавзӯҳои мубрам ба ҳисоб рафта, натиҷаҳои он метавонад дар ҳалли мушкилиҳои геоэкологии ҷойдошта саҳмгузор бошад.

Аз ин лиҳоз дар арзёбии ҳолати геоэкологии минтақа талаботи мақсаднок яъне омӯзиши мухтасари хавфҳои табиӣ ва техногенӣ инчунин таснифи онҳо бо мақсади нигоҳ доштани инфрасохторҳо ва аҳоли аз хатарҳо мавҷуд мебошад.

Аҳамияти амалии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар он аст, ки натиҷаҳои кори диссертатсионӣ метавонанд аз ҷониби Кумитаи ҳолатҳои

фавкулода ва мудофиаи граждании назди Хукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳияи чорабиниҳо оид ба пешгирии падидаҳои хатарноки табиӣ, Вазорати энергетика ва захираҳои оби Тоҷикистон ва инчунин дар раванди таълим ва корҳои илмӣ муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба самтҳои геологӣ, аграрӣ ва ҷуғрофӣ дар вақти гузаронидани лексияҳо, дарсҳои лабораторӣ ва амалӣ истифода гарданд.

Аҳамияти иқтисодии натиҷаҳои диссертатсия дар он аст, ки обанборҳо муҳити атрофро тағйир медиҳанд. Тадбири созандаи геоэкологии тартибдодаи мо имкон медиҳад, ки обанбор аз таҳшониҳои обовард ҳифз гардида, ҳаҷми тахминии сатҳи он нигоҳ дошта шавад. Чи гунае, ки аз таҳлилҳои гузаронидаи пешин аён аст, лойғундшавии обанборҳо ин яке аз мушкилоти иқтисодии замони муосир ба шумор рафта, дар оянда ба коҳиш ёфтани ҳаҷми истеҳсоли нерӯи сабз таъсири манфӣ мерасонад.

Татбиқи ҳадафҳои барномавӣ оид ба беҳбуд бахшидан ба вазъи экологии минтақа боғҳову мамнуъгоҳҳои табиӣ ва парвариши намудҳои гуногуни моҳӣ ба эҳёи иқтисодӣ ва суботи сиёсии минтақа дар маҷмӯъ мусоидат хоҳад кард.

Аҳамияти иҷтимоии диссертатсия дар он аст, ки ҳангоми сохта ба истифода додани иншоотҳои ҳаётан муҳими хоҷагии халқ ба сатҳи зиндагии аҳолии маҳаллӣ таъсири ҳудро мерасонад. Дар баробари он ба баланд бардоштани сатҳу сифати зисту зиндагонӣ ва некӯаҳволии аҳоли ифода меёбад.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқ, дурустӣ ва асоснокии натиҷаҳои таҳқиқ

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳо дар таҳлили ҳамаҷонибаи адабиёти соҳавӣ, истифодаи усулҳои маъмули таҳқиқоти сахроӣ тавассути экспедитсияҳои илмӣ, тасвиби натиҷаҳо дар ҳамоишҳои байналмилалӣ, минтақавӣ ва ҷумҳуриявӣ илмӣ, интишори онҳо дар маҷаллаҳои илмӣ дар феҳристи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон воридбуда тасдиқ мешавад.

Саҳми шахсии довталаби дарёфти дарачаи илмӣ дар таҳқиқ

Дар диссертатсия натиҷаҳои бисёрсолаи таҳқиқоти муаллиф дарҷ гардидааст. Муаллиф бевосита дар корҳои сахроӣ, гузаронидани мушоҳидаҳои геоэкологӣ-муҳандисӣ, экологӣ, инчунин харитасозии минтақаи таҳқиқот ширкат варзида, шахсан харитаҳои гидрологӣ, релеф, ландшафт, хокҳо, нақшавии мониторинги арзёбии хавфҳои табиӣ, нақшавии

муҳандисӣ-геоэкологӣ ва харитаи муҳандисӣ-геоэкологии хавфҳои табиии маҷрои болооби ҳавзаи дарёи Вахшро тартиб додааст.

Наشري натиҷаҳои таҳқиқ дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмӣ

Асарҳои интишоршудаи муаллиф иқтибосҳои илмӣ ва хулосаву пешниҳодҳои дар диссертатсия ҷойдоштаро дар худ инъикос намудаанд. Доир ба мавзӯи таҳқиқот 8 мақола, аз ҷумла 4 мақола дар маҷаллаву нашрияҳои тақризшавандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр гардидааст.

Арзёбии мазмуни диссертатсия ва дараҷаи ба итмом расидани он.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия

Диссертатсияи тақризшаванда аз муқаддима, ҷаҳор боб, хулоса, феҳристи адабиёти истифодашуда иборат аст. Муҳтавои асосии таҳқиқот 146 саҳифаи матни компютерӣ оварда шуда, дар он 25 расм, 13 ҷадвал ифода гардида, феҳристи адабиёт 129 сарчашмаро дар бар мегирад.

Дар муқаддима мубрам будани мавзӯи диссертатсия ва сатҳи омӯзиши он асоснок карда шуда, мақсад, вазифаҳо, объект, предмет ва усулҳои таҳқиқот муайян шудаанд, инчунин муқаррароти дорои наwgонии илмӣ ва аҳамияти назариявӣ амалии диссертатсия инъикос гардидаанд ва маълумот оид ба тасвиби натиҷаҳои таҳқиқот пешниҳод карда шудаанд.

Кори диссертатсионӣ дорои фасли хулосаҳо, ки дар анҷоми ҳар як боб ва қисмати ниҳой таркиб ёфта, нуктаҳои калидии таҳқиқот ва натиҷаи муҳимтарини онро инъикос менамояд. Хулосаҳои умумии диссертатсия, ки ҷамъбасти мантиқии тамоми кори илмӣ мебошад, бо воқеияти далелу бурҳонҳои овардашуда исбот мегардад. Маълумоти илмӣ дар диссертатсия пешниҳодшуда заминаи устуворро барои таҳқиқоти минбаъдаи илмӣ ва амалии рушди соҳаи сайёҳӣ, аз ҷумла сайёҳии экологӣ муҳайё месозанд, ки диссертант Каримзода М. Л. дар сатҳи фаҳмо ва мушаххасан баён кардааст.

Дар хулоса ва пешниҳодҳои натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ, инчунин тавсияҳои, ки аҳамияти назариявӣ ва амалӣ доранд, пешниҳод гардидаанд. Тавсияҳои диссертант манфиати амалӣ доранд, зеро хусусиятҳои ташкилӣ ва меъёрии сайёҳии экологӣ дар ҳудудҳои табиӣ махсус муҳофизатшаванда пурра шарҳ дода шудааст.

Дар боби якум **“Шарҳи адабиёт. Хусусиятҳои геокриологӣ ва гидрологии минтақа”** ақидаҳо, нуктаи назар ва андешаҳои илмӣ-амалии муҳаққиқону мутахассисони соҳаҳои гуногуни табиатшиносӣ дар самтҳои геокриологӣ ва гидрологии минтақа, ноҳиябандии тектоникии минтақа бо фарқият доштан дар таърихи рушди қитъаҳои гуногуни пастхамии Тоҷик ва

ноҳияҳои атрофи он бо дарназардошти шакли чиндоршавӣ асоснок карда шудааст.

Муаллифон қайд мекунанд, ки генератори асосии заминчунбиҳои саҳт тарқиши Ҳисору Кокшаал ҳисобида мешаванд, ки тариқи фазоӣ ба минтақаи эпимарказии Ҷануби Тоҷик алоқаманд аст. Қайд карда шуд, ки минтақаҳои консентратсияи рамзкушоии дар тасвирҳои моҳвораӣ кушодашуда аксар вақт бо кластерҳои марказҳои зилзилаҳои пурқувваттарин (ба 8-9 балл) рост меоянд. Шумораи зиёди сиркҳои ярҷ ба ҳамин минтақаҳо кашида мешаванд.

Мутаносибан, пешгӯии динамикаи пирихшавӣ дар асоси суръати тахминии (аксаран баҳснок) баландшавии ҳарорати ҳаво метавонад хато бошад. Дар даҳсолаи охир раванди таназзули пирихҳо ба таври назаррас коҳиш ёфтааст. Ғайр аз он, дар даҳсолаҳои охир муътадил мондани суръати маҷрои дарёҳои асосӣ дар ноҳияҳои кӯҳистон аз он гувоҳӣ медиҳад, ки механизми компенсаторӣ мавҷуд аст, ки устувории маҷрои дарёҳоро таъмин менамояд.

Аз лиҳози морфологӣ дар қитъаи таҳқиқотӣ тарафи рости водии Вахш нисбат ба тарафи чапи он пасттар аст. Соҳили баланди чапи водӣ аз 20 то 30 дараҷа нишебӣ дорад. Соҳили ростро террасаи яқум дар болои ҳамвории дарёи Вахш ифода мекунад, ки он ба самти ғарб каме моилӣ дорад.

Ифодаи морфологӣ таъсири техногенӣ ба муҳити геологӣ инчунин фурунишинӣ ва фурурабии сатҳи замин, чунбиш ва ғайришавии равандҳои геодинамикӣ: ярҷ, сел, фуруравӣ ва эрозия мебошад.

Маҷмуи таҳшониҳои муносири минтақаи таҳқиқот асосан дар қисмати шимолу шарқ қад-қад соҳили дарёҳои Сурхоб, Хингоб ва Вахш, ки дар он ҷо террасаҳои аз ҷиҳати морфологӣ равшан муайяншударо ташкил медиҳанд, инчунин аз ҷиҳати таркиби петрографии таҳшониҳо ба таркиби петрографии ҷинсҳои дар нишебӣ ва баландтар пайдошуда мувофиқат мекунанд, тӯл кашидаанд.

Муҳтавои боби дуюми диссертатсия “**Сохтори геологӣ, тектоникӣ ва хусусиятҳои геоморфологӣ минтақа**” тавсифи сохтори геологӣ минтақа майдони таҳқиқотӣ минтақаи васеи ташаккули таҳшониҳои ғарби мезо – кайнозойро дарбар мегирад, ки дар қисмати ҷанубу ғарб ва ғарб самти наздики меридионалӣ дошта, дар шимол ва шимолу шарқ тадриҷан самти худро ба шимолу шарқ иваз мекунад.

Қад-қад соҳили рости дарёи Сурхоб гранитҳои гнейсӣ ва то андозае гранитҳо, ки бо форматсияҳои протерозой зич алоқаманданд, паҳн шудаанд.

Аксари ҳудуди майдони таҳқиқотӣ аз гранитҳои порфиритӣ ва гранодиоритҳои калонандоза (нишебии шарқии қаторкӯҳи Қаротегин) иборатанд. Онҳо ба диоритҳои кварсӣ ва гранодиоритҳои дар боло

тавсифшуда, инчунин сохторҳои таҳшинӣ-вулқоногенӣ ва терригении давраи карбони миёна дохил мешаванд.

Сарҳади минтақа дар шимол – Ҳисор – Кӯкшаал, дар Ҷануб – тарқишҳои канории Дарвоз – Қароқӯл мебошад. Водии Сурхоб ва Обихингоб ба ин минтақаҳои ҷоӣ маҳдуд буда, дар нишебии онҳо ярч, чапашавӣ ва сел ба амал меояд. Тамоми майдон аз таҳшониҳои мезозой-кайнозой иборат аст, ки бо форматсияҳои намакдор (J_3), терригении сурхранг (K_1), карбонати-терригенӣ (K_2 ; P_{1-2}) ва моласса (P_3-N_1 ; N_2) ифода ёфтаанд.

Минтақаи таҳқиқот ба тарқиби сохтори геотектоникии Зарафшону Ҳисор дохил мешавад. Ин минтақа қисми ҷанубии қаторкӯҳи Зарафшон ва наздикии хати тирии қаторкӯҳи Олойро дарбар мегирад. Худуди шимолии минтақа бо худуди тарқиши тектоникии Зарафшон рост меояд, ки минтақаҳои Туркистону Зарафшон ва Зарафшону Ҳисорро аз ҳам ҷудо месозад.

Сохтори ошёнаи поёнии сохтори дида баромадашаванда, аз маҷмуи геосинклиналии таҳшинӣ иборат мебошад, ки таҳшинҳои ордовики боло-венлоки поён, боло ва венлок-лудлови поёнро муттаҳид месозад. Синну соли чиндоршавии асосӣ дар майдонҳо ҳамчун пеш аз визейӣ муайян карда шудааст.

Унсурҳои асосии морфологии минтақа қаторкӯҳҳои Қаротегин, Пётри I ва Вахш маҳсуб мешаванд, ки дар як вақт водии чуқури дарёи онҳоро аз ҳам ҷудо мекунанд.

Ташаккули релефи муосир дар давраи неоген оғоз ёфтааст. Омилҳои асосие, ки релефи муосирро ба вучуд овардаанд, болорафтаи устувори дифференсиалии харсангӣ ва фаъолияти пуршиддати дарёҳо ва пирахҳо ҳисоб мешуданд.

Зернамуди релефи санглохи баландкӯҳ дар минтақаи азхудкунии чинҳои ба омилҳои денудатсия тобовар ба монанди оҳаксангҳои метаморфшуда, варақсанг ва гранитҳо ба қайд гирифта шудааст.

Боби сеюм **“Шароитҳои ҷуғрофӣ - геоэкологии ноҳия”** Муалиф дар рисолаи худ таърифи зеринро қабул дорад: шароити геоэкологӣ-маҷмуи хусусиятҳои аз ҷиҳати антропогенӣ тағйирёфтаи ҳудуд аст, ки фаъолияти экосистемаҳо ва муқовимати онҳоро ба таъсири муҳандисию ҳоҷатдорӣ муайян мекунанд.

Маҷрои болооби ҳавзаи дарёи Вахш, ки иншооти ҳаётан муҳими ҳоҷати халқ аз ҷумлаи силсила нерӯгоҳҳои барқию обиро дар бар гирифта, аз ҷиҳати шароити мураккаби табиӣ-ҷуғрофӣ ва геоэкологӣ хос аст. Вобаста аз ин барои муайян кардани хусусиятҳои геоэкологии минтақа бояд тавсифи қисмҳои асосии муҳити атроф: сохтори геологӣ, хусусиятҳои муҳандисиву

геологӣ, геоморфологӣ (релеф), шабакаҳои гидрологӣ, шароити гидрогеологӣ ва ландшафтҳои табиӣ ба таври муфассал таҳлил карда шаванд.

Майдони таҳқиқшуда аз лиҳози физикиву географӣ ва ландшафтӣ асосан, қаторкӯҳи Ҳисор як қисмати қаторкӯҳи Пётри I ва қисмати қаторкӯҳи Олойро фарогир аст. Ноҳияи мазкур дар маркази ҷумҳурӣ, миёни пастхамии Фарғона ва пастхамии Тоҷикистони Ҷанубӣ мавқеъ гирифтааст. Релефи минтақа аз як қатор қаторкӯҳҳои баланд ва водихои чуқуру танги байникӯҳӣ иборат аст.

Дар фаҳмиш ва истифодаи хосиятҳои ландшафт чунин хусусиятҳо, аз қабili гуногунии ландшафт, возеҳии ландшафт, ягонагӣ, аҷоибӣ, эстетика, бароҳатии ландшафт ва ғайра нақши бузург доранд ва меъёрҳои асосии арзёбӣ гуногунрангӣ ва муқобилияти ҷузъҳои ландшафт ва инчунин хусусиятҳои таркибии он маҳсуб мешаванд.

Дар ин маврид, асосан хусусиятҳои зерин баҳодиҳӣ карда мешаванд: кушодагии уфук, силуэти ҷудошудаи кӯҳҳо, чуқурӣ, дурнамо ва ояндабинии ландшафтҳо, сохтори композитсияи ландшафт, ландшафтҳои атрофи сатҳи барфиву пирахӣ.

Равшан ва маълум аст, ки шартҳои умумитарини татбиқи таҳаввулот ва аз ин рӯ, ба вучуд омадани вайроншавии ландшафтҳои алоқамандро шароити металлогенӣ ва геологию сохторӣ муайян мекунанд. Маҳз, онҳо тарзу усулҳои асосии тақсимои қонҳои маъданҳои фойданокро дар болооби ҳавзаи дарёи Вахш ва комбинатсияҳои онҳоро, ки бо равандҳои ягонаи технологии коркард фаро гирифта мешаванд, пешакӣ муайян мекунанд.

Ба қабати ҳокии минтақаи таҳқиқотӣ мураккабӣ ва хусусияти беназир хос аст, ки оқибати сохтори мураккаби геологӣ, хусусиятҳои мавқеи географӣ (дур аз баҳрҳо ва укёнусҳо), иқлими континенталӣ хос мебошад.

Қорҳои ба сомон расонидаи Ю. Акрамов, В.Я. Кутеминский, Р.С. Леонтева, М.Р. Якутилов ва зумра дигар таҳқиқотчиён чун асос ва таракии фаҳмишҳо оид ба қабати ҳокӣ дар Тоҷикистон хизмат карданд.

Иқлими қаламрави тасвиршуда бо ҷойгиршавии ҷуғрофии он дар қисми дохилии материк дар минтақаи субтропикии бо эътидол вобаста аст. Хусусиятҳои хоси он континенталии шадид, тавозуни мусбати гармии офтоб дар давоми 8-9 моҳ мебошанд. Аммо ин хусусиятҳо дар минтақаҳои алоҳида гуногун зоҳир мешаванд.

Мураккабии орографӣ, релефи шадид, қаторкӯҳҳои пурқувват, ки бо ях ва барф пӯшонида шудаанд, гуногунии шароити иқлимро муайян мекунанд ва минтақаи амудии иқлимро асоснок мекунанд.

Иқлими континенталии шадид пеш аз ҳама дар тағйирёбии ҳарорат ҷӣ дар давоми сол ва ҷӣ дар давоми рӯз ба мушоҳида мерасанд. Ҳамин тавр,

амплитудай миёнаи солонаи ҳарорати ҳаво ба 27-32° мерасад. Амплитудай баландтарини шабонарӯзӣ дар моҳҳои август-сентябр ба қайд гирифта мешавад ва дар чаҳорчӯбаи кӯҳии пастхамии Тоҷик - 16 -17° ва дар водихои Чанубу ғарбии Тоҷикистон - 19-20° ба қайд гирифта мешавад.

Боби чоруми диссертатсия **“Динамикаи омилҳои геоэкологӣ дар шароити дигаргуншавии иқлим ва таъсири техногенӣ”** тибқи далелҳои ҳадамоти Кумитаи оморӣ назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон минтақаи таҳқиқшавандаи маҷрои дарёи Вахш, хусусан поёноби маҷро, дар ҳоли имрӯз, яке аз ноҳияҳои сернуфӯз дар миқёси ҷумҳурӣ ба шумор меравад. Айни замон, дар ҳавзаи дарёи Вахш обанборҳои ғрунтии хурду бузург сохта шуда, то ҳол фаъолият намуда истодаанд, ки қисми назарраси минтақаҳо дар ҳудуди ҷумҳурӣ ишғол менамоянд.

Ҳангоми зерӣ таъсири раванди техногенӣ қарор гирифтани заминҳои бузурги минтақа, ки на танҳо бо мақсади кишту кор, балки бо мақсади сохтмони иншооти ҳаётан муҳим равона карда шудаанд, шароити ба истифода додани биноҳо ва иншоот ба таври тезу тунд номукамал гашта, чараёни барқарорсозӣ ва таъмири (капиталӣ) ҷорӣ онҳо мураккаб гардида, хароҷоти билкул зиёдати ро талаб менамояд.

Ҳодисаҳои бузурги ғуруравиву ярҷ дар минтақаи таҳқиқотӣ дар ҷинсҳои кӯҳии давраи палеозой, аз ҷиҳати ҳаҷм хурдтар, вале бештар дар ҷинсҳои мезо-кайнозой ва дар бисёр мавридҳо ва ба таври ҳеле ғуноғун, вале аз ҷиҳати ҳодисаҳои нишебӣ-дар таҳшониҳои давраи чаҳорякумин ба вуҷуд меоянд

Таҷрибаҳо нишон медиҳанд, ки конҳои канданиҳои ғоиданоки бо тарзи кушод коркардшуда ба экосистемаи табиӣ махсус таъсири бевосита мерасонад.

Таҷрибаи ҷандинсолаи ҷаҳонӣ истифодабарии обанборҳо нишон медиҳад, ки равандҳои лойғуншавӣ ва пур шудани ҳаҷми онҳо бо таҳшиншавии обовардҳо яке аз омилҳои муҳимтарини муайянкунандаи самаранокии кори онҳо ва вазъияти экологии минтақаҳои ҳамсоя махсуб мешаванд.

Таҳшониҳои қарӣ ва обовардҳо, ки тавассути чараёни дарё интиқол дода мешаванд, боиси паст шудани қобилияти танзими обанбор ва бо зиёд шудани минтақаи обхезии ҳудуди соҳилӣ дар дохили он мегардад. Ғайр аз ин, дар натиҷа дар обанбор қисми асосии обовардҳои дарёӣ нигоҳ дошта мешавад ва оби софшуда ба поёноб ҷорӣ мегардад, ки ин боиси пурзӯр шудани эрозияи маҷрои дарё ва паст шудани сатҳи об ба миқдори беш аз як маротиба, дар поёни сарбанд мегардад.

Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Диссертатсияи довталаби дараҷаи илмӣ ба меъёрҳои гирифтани дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) - доктор аз рӯи ихтисоси 6D091100-Геоэкология ва идоракунии истифодабарии табиат (6D091102-Геоэкология (соҳаи илмҳои география)), омода намудани диссертатсия ва санҷиши кори диссертатсионӣ дар шурои диссертатсионӣ ва дигар талаботи Низомномаи шурои диссертатсионӣ, Тартиби додани дараҷаи илмӣ ва Тартиби бақайдгирии давлатии диссертатсияҳои дифоъшуда, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 ва қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 июни соли 2023, №295 “Дар бораи тағйири иловаҳо ба қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267” тасдиқ шудааст, мутобиқат мекунад.

Диссертатсияи Каримзода Муҳаммад Лалмуҳаммад ҳамчун кори илмии ба анҷом расида ба ҳисоб рафта, таркиб ва сохтори он бо тавсияву асосноккунӣ дар сатҳи баланди илмӣ – назариявӣ навишта шуда, ба маҳакҳои гирифтани дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) - доктор аз рӯи ихтисоси 6D091100-Геоэкология ва идоракунии истифодабарии табиат (6D091102-Геоэкология (соҳаи илмҳои география)), омода намудани диссертатсия ва ташҳиси диссертатсия дар шурои диссертатсионӣ ва дигар талаботҳои муқаррарнамудаи Тартиби додани дараҷаи илмӣ ҷавобгӯ мебошад.

Кори диссертатсионӣ бо забони фаҳмо бо истилоҳоти қабулшуда навишта шудааст, ороиши диссертатсия тағйиротро талаб намекунад. Автореферат ва мақолаи илмӣ ба таъб расидаи докторант (PhD) таркиби асосии диссертатсияро дарбар гирифта, натиҷаҳои таҳқиқотро ҳамчун дастоварди нави илмӣ ҳисобидан мумкин аст. Ҷанбаҳои муҳими мундариҷаи кор дар автореферат инъикос ёфтаанд, ки предмети асосии дифоъ мебошанд. Бинобар ин, талабот дар ин бобат дар маҷмӯъ қонеъ карда мешавад.

Мутобиқати тахассуси илмии довталаб ба дараҷаи илмӣ

Каримзода М.Л. мутахассиси соҳаҳои география, геоэкология ва экология қодир ба ҳалли мустақилонаи масъалаҳои асосии илмии ин соҳа, диссертатсияи ӯ ба ихтисоси интихобкардаи диссертатсияи номзадӣ мувофиқат мекунад. Мавзӯи таҳқиқоти диссертатсия, сохтори он ва мундариҷаи кори анҷомдодашуда ба талаботи дар шиносномаи 6D091100-Геоэкология ва идоракунии истифодабарии табиат (6D091102-Геоэкология (соҳаи илмҳои география)) муқарраршуда мувофиқат мекунад. Натиҷаҳои илмии бадастовардаи диссертатсия ба тахассуси илмии довталаб барои гирифтани дараҷаи илмӣ ва талаботе, ки ба чунин намуди корҳо гузошта

шудаанд, мувофиқат мекунанд. Хангоми тавсифи довталаб ҳамчун корманди илмӣ донишомӯзӣ, фидокорӣ, самаранокии баланд, масъулиятшиносӣ, қобилияти дар сатҳи баланд ташкил кардани корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, мустақилона қабул кардани қарорҳо ва муайян кардани роҳҳои расидан ба ҳадаф ва вазифаҳои ба миён гузошташударо таъкид кардан лозим аст.

Эродҳо ва ҳолатҳои баҳсталаб доир ба диссертатсия

Новобаста аз дастоварду муваффақиятҳо ва пешниҳодҳои ҳадафмандона диссертатсияи мазкур аз норасоиҳо ва ғалатҳое, ки хусусияти ҷузъӣ доранд ҳолӣ нест ва камбудии ҷойдошта сифати баланди илмии диссертатсияро коста намегардонанд. Ба инобат гирифтани онҳо дар таҳқиқи ояндаи диссертант самаранок арзёбӣ мегарданд:

1. Дар рисолаи диссертатсионӣ муаллиф дар бораи проблемаи муҳими рӯз яъне лойғундшавӣ ки боиси коҳиш ёфтани ҳаҷмии обанборҳо мегардад маълумоту баъзе чораҳои экологӣ таҳия гардидааст, локин мутаасифона нисбати заминҳои атрофи обанбор шудгор ё ин, ки эрозия мегарданд, таҳлилҳо ва маълумоти дақиқ пешниҳод нагардидааст.

2. Дар диссертатсия нисбати дараҷаи эътимоднокии маълумотҳои таҳлилӣ мавод кам оварда шудааст.

3. Маълумоти муфасссали дақиқ оид ба шумора, ва ҷаъолияти корхонаҳои саноати кӯҳӣ ва дигар инфрасохтори ҳаётан муҳими минтақа, ки боси ногувор гардидани вазъи экологии минтақа гардидааст, маълумоти муфассал оварда нашудааст.

4. Зарур аст, ки дар оянда барои таҳлили вазъи экологӣ ба ҷанбаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ-демографӣ ва ғайра эътибори бештар дода шавад.

Автореферати диссертатсия тибқи тартиби муқарраргардида барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) - доктор аз рӯйи ихтисоси 6D091100-Геоэкология ва идоракунии истифодабарии табиат (6D091102-Геоэкология (соҳаи илмҳои география)) таҳия гардида, мазмунӣ асосии қори таҳқиқиро инъикос менамояд ва дар он натиҷаҳои назаррасии илмӣ асоснок гардида, шарҳи пурраи худро ёфтаанд.

Хулосаи умумӣ оид ба диссертатсия

Хулоса, диссертатсияи Каримзода Муҳаммад Лалмуҳаммад дар мавзӯи “Ташаккул ва динамикаи тағйирёбии хусусиятҳои геоэкологии маҷроӣ болооби ҳавзаи дарёи Вахш дар шароити тағйирёбии иқлим ва афзоиши сарбории техногенӣ” барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) - доктор аз рӯйи ихтисоси 6D091100-Геоэкология ва идоракунии истифодабарии табиат (6D091102-Геоэкология (соҳаи илмҳои география))

дар сатҳи зарурии илмӣ анҷом ёфта, аз ҷиҳати мазмун ба талаботи мавҷуда мутобиқ мебошад.

Диссертатсия ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқ буда, муаллифи он ба дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) - доктор аз рӯйи ихтисоси 6D091100-Геоэкология ва идоракунии истифодабарии табиат (6D091102-Геоэкология (соҳаи илмҳои география)) сазовор аст.

Тақризи муассисаи пешбар дар асоси муқаррароти бандҳои 76-79 ва 81-и Тартиби додани дараҷаи илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.06.2021, №267 тасдиқ гардидааст, таҳия ва пешниҳод шудааст.

Тақриз аз ҷониби номзоди илмҳои география, декани факултети география ва иқтисодиёти рақамӣ Иброгимова Рухшона Абдуллоевна омода гардидааст.

Тақриз дар ҷаласаи кафедраи география ва сайёҳӣ муҳокима ва тасдиқ карда шудааст (протоколи № 7 аз 25. 02. 2026 с.).

Дар ҷаласаи кафедра иштирок доштанд: 18 нафар

Натиҷаи овоздиҳӣ: тарафдор – 18 нафар, зид – нест, бетараф – нест.

Раиси ҷаласа:

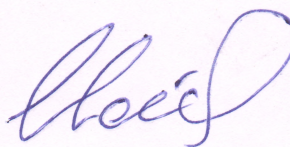
номзоди илмҳои география, дотсент
мудири кафедраи география ва сайёҳӣ

Гадоев Ш.Д.

Эксперт:

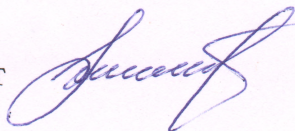
номзоди илмҳои география

Иброгимова Р.А.

Котиби илмӣ ҷаласа:

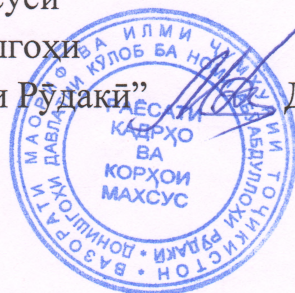
номзоди илмҳои география, дотсент

Бобоев Н.Д.

Имзои Гадоев Ш.Д., Иброгимова Р.А., Бобоев Н.Д.-ро тасдиқ мекунам:
сардори раёсати кадрҳо ва корҳои махсуси

Муассисаи давлатии таълимии “Донишгоҳи
давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ”

Давлатов М.А.

Суроғай муассисаи пешбар:

735360, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Кӯлоб, кӯчаи С.Сафаров 16
Телефон: (+992 3322) 2-35-06.

E-mail: info@kgu.tj,

somona@kgu.tj;

сомонаи расмӣ: <https://kgu.tj>

“ 26 ” феввали соли 2026